

Wojna, Romuald

"Polsza - SSSR 1945-1989. Izbrannyje politiczeskije problemy, nasledije proszłogo", Moskwa 2005 (Institut rossijskoj istorii RAN), otwietstwiennyje riedaktory: Postojannyj predstaviciel Polskoj akadiemii nauk pri Rossijskoj akadiemii nauk professor E[ugeniusz] Duraczyński, Diriektor Instituta (...)

Dzieje Najnowsze 38/2, 232-235

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Polsza — SSSR 1945–1989. Izbrannyje političeskie problemy, nasledije proszlogo, Moskwa 2005 (Institut rossijskoj istorii RAN), otwietstwiennye riedaktory: Po-stojannyj priedstawitel Polskoj akadimii nauk pri Rossijskoj akadimii nauk profiessor E[ugeniusz] Duraczynski, Diriektor Instituta rossijskoj istorii RAN czlen–korriespondient RAN A[ndriej] N[ikołajewicz] Sacharow, ss. 446, 2 nlb.

Niniejsza pozycja jest pokłosem konferencji zorganizowanej w październiku 2003 r. w Moskwie przez Prezydium PAN, Instytut Historii Rosji RAN i Instytut Historii PAN, przy wsparciu kilku rosyjskich oraz polskich uniwersytetów i ośrodków naukowych. Uczestniczyli w niej historycy, politolodzy, prawnicy. W trakcie lektury łatwo się zauważa tę różnorodność podejść i warsztatu. Równie łatwo zauważyć, że konferencja miała wyraźnie zaznaczony charakter imprezy politycznej i naukowej, może nawet w tej właśnie kolejności. I wcale nie jest to złe. Jeśli bowiem politycy polscy i rosyjscy nie potrafili zapobiec pogarszaniu się stosunków między obu państwami (a czasami świadomie do pogarszania się przyczyniali), to należy witać i wspierać to wszystko, co służy ociepleniu. Sądząc z zawartości omawianej pozycji, konferencję w Moskwie można zaliczyć do takich właśnie imprez służących wzajemnemu zrozumieniu. Chociaż tom jest tematycznie bardzo zróżnicowany, a wnioski i propozycje autorów nie zawsze są do przyjęcia przez drugą stronę, jednak całość nosi charakter dialogu. A przecież tylko przez dialog, szczere przedstawianie własnych pozycji można dochodzić — chociażby powoli — do wzajemnego zrozumienia, współpracy. W nauce kontakty typu konferencji moskiewskiej są trudne do przecenienia, to one bowiem budują pozytywne więzi.

Książkę otwierają trzy „słowa wstępne”: Stefana Mellera (ówczesnego ambasadora RP w Rosji, s. 5–6), Andrieja Sacharowa i Ludmiły Kołodnikowej (dyrektora i jego zastępcy Instytutu Historii Rosji RAN, s. 708), wreszcie Eugeniusza Duraczyńskiego stałego przedstawiciela PAN przy RAN, s. 9–12). Dalej mamy już tylko referaty i spis rzeczy.

Ponieważ omawiana książka jest pracą zbiorową, z wieloma autorami i referatami, a nie wszystkie będę mógł omówić w skromnej recenzji, pozwolę sobie zatem przedstawić pełny zestaw referatów (według kolejności w samym oryginale):

Marek Kornat (Instytut Historii PAN, IH PAN): *Pakty Mołotowa–Ribbentropa 23 awgusta i 28 sientjabria 1939 g. w polskiej i zapadnoj istoriografii* (s. 13–48);

Siergiej Słucz (Instytut sławianowiedienija RAN, IS RAN): *Pakty Mołotowa–Ribbentropa w sowietskoj i rossijskoj istoriografii* (s. 49–65);

Eugeniusz Duraczyński (IH PAN): *Polskije warianty politiki po otnoszeniju k SSSR (1943–1945)* (s. 66–93);

Albina F. Noskowa (IS RAN): *Polsza w politikie Moskwy 1943–1945 gg.* (s. 94–109);

A. F. Noskowa, Galina P. Muraszko (IS RAN): *Institut sowietskich sowietnikow w Wostocznoj Jewropie w 40–50 gody XX w.* (s. 110–141);

Dariusz Jarosz (IH PAN): *Stalinizm w Polsce (1948–1956)* (s. 142–152);

Krzysztof Persak (Instytut Badań Politycznych PAN, IBP PAN): *Rol’ Josifa Stalina w podgotowkie konstitucyi Polskoj Narodnoj Riespubliki 1952 g.* (s. 153–168);

Andrzej Skrzypek (Instytut Politologii UW): *Zawisimost’ Polszy ot SSSR i wnieszniaja politika Warszawy w 1944–1956 gg.* (s. 169–188);

Inessa S. Jaźborowska (Instytut sravnitielnoj politologii RAN): *Sowietsko–polskije partijno–gosudarstwiennye otnoszenija w 40–je gg. XX w.* (s. 189–196);

Tadeusz Wolsza (IH PAN): *Političeskaja mysl polskoj emigracyi o miestie, roli i znaczenii Polszy w Jewropie (1945–1956)* (s. 197–233);

Paweł Machcewicz (Instytut Pamięci Narodowej): *SSSR i polsko-sowieckie otoszenija w soznanii polakow w 1956 g.* (s. 234–256);

Aleksandr M. Oriechow (IS RAN): *Moskwa i krizis 1956 g. w Polsce (nieskolko nowych, niezuczennych dokumentow)* (s. 257–267);

Adam Bosiacki (Wydział Prawa i Administracji UW): *Rielikty stalinizmu w Polsce posle 1956 g. (niekotoryje woprosy prawa i polityczeskogo stroja)* (s. 268–280);

Andrzej Paczkowski (IBP PAN): *Włast' i oppozycja w Polsce po otoszeniju k SSSR (1980–1989)* (s. 281–299);

G. W. Kostyrzenko (Instytut rossijskiej istorii RAN, IRI RAN): *Sowiecko-polskije otoszenija i jewriejskij wopros. 1939–1957* (s. 300–312);

Jan Żaryn (IH PAN): *Kommunistyczeskoe rukowodstwo i katolyczeskaja cerkow' w Polsce w 1945–1989 gg.* (s. 313–318);

Olga J. Wasiljewa (IRI RAN): *Włast' i russkaja prawosławna cerkow' (1945–1991)* (s. 319–327);

T. W. Wołokitina (IS RAN): *Russkaja prawosławna cerkow' i politika Moskwy w Wostocznoj Jewropie. 1944–1956 gg.* (s. 328–342);

Władimir A. Niewieżyn (IRI RAN): *Obraz Stalina w postsowieckoj rossijskiej istoriografii* (s. 343–359);

A. W. Gołubiew (IRI RAN): *Polsza i polaki w massowom soznaniu sowieckiego obszczestwa w 1941–1945 gg.* (s. 360–376);

Swietłana M. Falkowicz (IS RAN): *Polsza i polaki w gładach rossijan (1945–2003)* (s. 377–388);

Agnieszka Cieślíkowa (IH PAN): *Sowieckij Sojuz i Rossija w 1945–2002 gg. w gładach polakow* (s. 389–405);

Jerzy W. Borejsza (IH PAN): *Polskije istoriki: uczonyje, sudji i drugije* (s. 406–422);

Marek Radziwon (IH PAN): *Socjalistyczeskij riezalizm w Polsce* (s. 423–428);

A. Choriew (IS RAN): *Moskwa i kulturnaja politika Warszawy (1948 — naczało 60-ch gg.)* (s. 429–444).

Tytuły referatów wskazują, że organizatorzy próbowali zastosować symetryczność tematyczną wystąpień, co — wobec odmienności problemów w obu państwach — mogło się udać tylko w niewielkim stopniu. Ważniejsze jednak było ukazanie i podobieństw, i różnic, a to właśnie udało się zrealizować.

Referaty mają zróżnicowany charakter, od szkiców historiograficznych, po propozycje nowych badań. Są też pozycje materiałowe. Owa swoista pstrokaczna ujęć (wcale jej nie krytykuję) ma różne źródła: aktualne badania i zainteresowania autorów, różnice wynikające z odmienności dyscyplin — historii, politologii, prawa. Jak zawsze, w tego typu publikacjach występuje również zróżnicowanie wartości merytorycznej artykułów.

O treściach zbioru można wnioskować z przytoczonych tytułów referatów. Postaram się omówić je pokrótce, grupując w kilku zespołach. Mamy więc pary tematyczne: Kornat — Słucz, Duraczyński — Noskowa, Machcewicz — Oriechow, Żaryn — Wasiljewa, Falkowicz — Cieślíkowa. Trzy pierwsze pary autorskie warto polecić uwadze czytelników. Oferują one sporo nowego materiału archiwalnego, historiograficznego, rysują się w nich również odmienne pozycje wyjściowe, interpretacje. Trudne zadanie przypadło Falkowicz i Cieślíkowej, które na niewielu stronach musiały uporać się z ważnym i złożonym problemem wzajemnego widzenia się Polaków i Rosjan, zatem — z konieczności — raczej punktowały elementy składowe, niż wchodziły w głębsze rozważania merytoryczne.

Referaty Żaryna i Wasiljewej, autorów z dużym dorobkiem, uznać trzeba tylko za zaznaczenie istnienia kwestii Kościołów i polityki państwa komunistycznego wobec nich w Polsce i ZSRR. Zresztą oboje odwołują się do własnych pozycji.

W moim przekonaniu ciekawym i wartościowym zespołem są artykuły materiałowe, których autorzy podjęli tematy w skali historycznej małe, lecz nader charakterystyczne dla czasów powojennych, rzucające ostre światło na stosunki Polska — ZSRR i konkretne ich przejawy. Do takich zaliczam referat Albiny Noskovej i Galiny Muraszko o radzieckich doradcach w Europie Wschodniej, Krzysztofa Persaka o roli Stalina w tworzeniu konstytucji PRL w 1952 r., szkic Władimira Niewieżyna poświęcony obrazowi Stalina w postsowieckiej historiografii rosyjskiej czy też bardzo interesujący zarys A. Gołubiewa poświęcony u nas prawie nieznanemu zagadnieniu: jak w społeczeństwie sowieckim lat 1941–1945 postrzegano Polskę i Polaków. W tej grupie mieszczą się też: szkic Marka Radziwona o realizmie socjalistycznym w Polsce oraz W. Choriewa (nb. w spisie rzeczy figuruje jako Choriejew) o stosunku Moskwy do polityki kulturalnej Warszawy. Wszystkie przedstawione artykuły są interesujące i konkretne, ich wartość wydatnie podnosi dobre umocowanie w źródłach, ale warto wyróżnić dwa z nich: Persaka i Choriewa, ukazujące bez osłonek — na przykładzie konstytucji 1952 r. i sfery kultury — uzależnienie komunistycznych władz PRL od moskiewskiej centrali. Zresztą, powtórzę, wszystkie artykuły w tej grupie są interesujące.

Ponieważ w niniejszej recenzji nie ma możliwości omówienia wszystkich referatów, pozwolę sobie słów kilka poświęcić jeszcze tym, które w moim subiektywnym odbiorze są najbardziej wartościowe lub dyskusyjne. Zacznę od dość krótkiego artykułu Inesy Jaźborowskiej, badaczki w Polsce znanej i wysoko cenionej. Warte dyskusji są dwie konstatacje Autorki: o faktycznym nieistnieniu (mowa o 1944 r.) zniszczonego już Polskiego Państwa Podziemnego (s. 191) oraz demokratycznej i pronarodowej pozycji Władysława Gomułki. Struktury Państwa Podziemnego, choć już mocno osłabione, jednak istniały nadal. Dopiero w 1945 r. zmasowane działania wojsk NKWD, przy wydatnej pomocy polskich komunistów (także Gomułki), uniemożliwiły ich istnienie. Co do tego działacza można mieć różne zdania, niemniej niuansowanie jego poczynań — sadzę — wolno podejmować tylko w ramach dyktatury totalitarnej, ale nie demokracji, z którą nie chciał on mieć nic wspólnego i którą w Polsce tępił.

Wart uwagi jest szkic Kostyrzenki, poświęcony stosunkom sowiecko-polskim i sytuującej się w nich kwestii żydowskiej w latach 1939–1957. Moim zdaniem, wartość referatu polega na spojrzeniu od strony żydowskiej na owe stosunki oraz na wypunktowaniu problemów sadowionych chronologicznie. Istotne są również krótkie uwagi — dość wyważone — objaśniające rolę najwybitniejszych polityków komunistycznych pochodzenia żydowskiego w Polsce.

Satysfakcję daje lektura artykułu Tadeusza Wolszy, który w sposób przejrzysty i zdyscyplinowany zaprezentował koncepcje (oraz widzenie zachodzących wydarzeń na arenie międzynarodowej) polityczne polskiej emigracji w okresie od 1945 do 1956 r. Badacz ten swoje rozważania podzielił na trzy części: 1. Stosunek polskiego Londynu do radzieckiej polityki sowietyzowania krajów Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1944–1945; 2. Stosunek tego środowiska do planu Marshalla (lata 1947–1949); 3. Widzenie przez „londyńczyków” miejsca, roli i znaczenia Polski w Europie w latach 1945–1956.

Swego rodzaju propozycją dalszych badań nad zagadnieniem: Polska i Polacy w świadomości społeczeństwa radzieckiego (lata 1941–1945) jest stosunkowo krótki referat Gołubiewa. Oryginalność podejścia polega tu na spojrzeniu z kilku stron, mianowicie splocie polityki biurokracji, stereotypów i różnic etnicznych oraz rzutowaniu owych, samych w sobie skomplikowanych, relacji na stosunek ludności do Polaków. To propozycja warta uwagi.

Na koniec słów kilka o artykule Andrzeja Paczkowskiego. Autor na konkretnych przykładach omówił problem stosunku władz PRL i opozycji do ZSRR w przełomowych latach 1980–1989. Tym politycznym trójkątem naukowcy zajmowali się dotąd stosunkowo rzadko. Lektura tego tekstu potwierdza potrzebę dalszych, pogłębionych badań: Zresztą taki wniosek, w odniesieniu do całości badań zamieszczonych w książce, był zapewne założony przez organizatorów sesji.

Omawiany zbiór opublikowano, zgodnie z ustaloną już praktyką, w małym nakładzie (500 egz.), bez żadnych aneksów i według pozornie pięknie brzmiącej formuły „redakcja autorska”, co — niestety — przyczyniło się do obniżenia standardu redakcyjnego: mamy więc liczne literówki, dość często zamieszanie w przypisach, fatalne zapisy (na szczęście nie we wszystkich referatach). To jeszcze jedna pozycja, która potwierdza stare doświadczenie edytorskie: jeśli się chce mieć porządnie wydaną książkę, ta winna przejść przez redakcję wydawniczą. Nie ma w tym nic uwłaczającego samym autorom, bo przecież nie każdy doskonały badacz musi być równie dobrym edytorem.

Omawiana praca ma sporo walorów. Po pierwsze, jest swego rodzaju podsumowaniem stanu badań, uświadamia słabości i silne strony prac prowadzonych w obu naszych krajach. Po drugie, wbrew obawom, okazuje się, iż istnieje szerokie grono badaczy podchodzących spokojnie, rzetelnie, w sposób naukowy do naszych trudnych problemów i wzajemnych relacji. Po trzecie, potwierdzają się różnice zdań, ale sposób dyskusji i otwartość stanowisk dobrze rokują na przyszłość.

Romuald Wojna
Warszawa